

Зеліско А.В.

*доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного права навчально-
наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаніка»*

ДОБРОСОВІСНІСТЬ У КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: КРІЗЬ ПРИЗМУ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Основою корпоративних відносин, як зазначається у вітчизняній доктрині, є правовий зв'язок, який формується між юридичною особою та її засновниками (учасниками) та отримує відображення у вигляді корпоративних прав. Для таких правовідносин іманентно характерною є взаємопов'язаність прав та інтересів їх учасників. Як зазначав Г. Ф. Шершеневич, сама ідея товариства передбачає для кожного учасника обов'язкове сприяння досягненню спільного результату особистими силами чи майновим вкладом або тим і другим разом [1, с. 278-279]. Проблема належності виконання обов'язків учасниками актуалізується не лише для персональних товариств (у яких управління діяльністю здійснюється за спільною згодою, а ведення справ – у погодженому учасниками порядку), але й для товариств, які є об'єднаннями капіталів. Зростання кількості зловживань корпоративними правами з боку як учасників, так і самого товариства, кількості корпоративних конфліктів, які спричиняють так звані «deadlock» ситуації, спонукають до впровадження законодавчих механізмів, які будуть виконувати превентивні функції.

Питання реалізації наданих учасникам повноважень в інтересах не лише особистих, але й інтересах товариства віднаходить своє відображення у доктрині та практиці в обов'язку добросовісності по відношенню до юридичної особи. Саме механізм добросовісності спонукатиме учасника брати участь у загальних зборах, попереджаючи, таким чином, ситуації щодо незабезпе-

чення їх кворуму та, відповідно, неприйняття життєво важливих для поточного функціонування товариства рішень. Варто відзначити те, зарубіжна практика свідчить про ефективне та апробоване використання таких механізмів в корпоративних юридичних особах. У законодавстві більшості держав обов'язок учасників здійснювати свої корпоративні права та обов'язки добросовісно по відношенню до товариства іменується обов'язком лояльності. Водночас, виходячи із термінологічного тлумачення цього поняття (у перекладі із французької означає «вірний»), вважаємо, що поняття добросовісності у межах вітчизняної правової системи у більшій мірі відповідає змісту досліджуваних нами проблем здійснення учасниками корпоративних прав відповідно до інтересів юридичної особи. Особливої уваги потребує той факт, що ці обов'язки встановлюються не лише для особових товариств, але й для учасників товариств, що є об'єднаннями капіталів. Наприклад, згідно із §48 Закону Австрійської Республіки «Про акціонерні товариства» [2] акціонери зобов'язані сплачувати внески до акціонерного капіталу та дотримуватися принципу лояльності по відношенню до товариства. В §8(1) Закону Австрійської Республіки «Про товариства з обмеженою відповідальністю» передбачена можливість закріплення у статуті немайнових обов'язків учасників із зазначенням обсягів їх виконання та умов компенсації за невиконання [3]. Обов'язок добросовісності впливає не лише з положень Закону про ТОВ, але вбачається також з рішень судів Австрії. Учасники зобов'язані враховувати не лише інтереси товариства, а й інтереси інших учасників [4, с. 84]. Обов'язок лояльності учасників по відношенню до товариства встановлює Закон Республіки Чехія «Про комерційні корпорації» (Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích) [5], при чому цей обов'язок, знову ж таки, передбачається для усіх видів товариств, як заснованих на об'єднанні осіб, так і на об'єднанні капіталів.

Легітимізований обов'язок лояльності учасника щодо товариства і у законодавстві Республіки Польща. Зокрема, обов'язок лояльності передбачено у § 2 ст. 56 КТТ стосовно повних товариств. Перелік таких дій є невичерпний. Д. Вайда, розкриваючи проблему реалізації такого обов'язку лояльності акціонерів в АТ, наголошує на доктринальній дискусійності цього питан-

ня, оскільки не визначено коло суб'єктів, перед якими акціонер пов'язаний обов'язком лояльності [6, с. 34]. Безперечно, що проблема оціночного тлумачення обов'язку лояльності (в нашому випадку, добросовісності) має місце, а тому потребує залучення додаткових механізмів попередження суб'єктивізму з боку інших учасників у його оцінці. З цього приводу заслуговують на увагу розробки правових критеріїв добросовісності учених у сфері добросовісності органів управління юридичних осіб, відповідно до яких зміст такого поняття доречно формувати у судовій практиці [7, с. 117; 8, с. 15-20].

У вітчизняній доктрині питання обов'язку добросовісності учасників щодо інтересів товариства розробляється, в основному, лише стосовно повних та командитних товариств. Наприклад, С.В. Казанцев відзначає, що тісні особисто-довірчі відносини, які зв'язують учасників командитного товариства, вимагають від них лояльності як по відношенню один до одного, так і по відношенню до товариства, як структури, що їх об'єднує [9, с. 301-304]. Враховуючи диспозитивність законодавства щодо регулювання відносин всередині повних та командитних товариств, апріорі, можемо припустити, що законодавець дозволяє врегулювати ці питання в установчих документах, але, як свідчить практика, останні цих положень не містять. Однозначно позитивно потрібно сприйняти запропоноване С.В. Казанцевим змістове тлумачення принципу добросовісності (який іменується ученим як лояльність) зазначивши при цьому, що, дане поняття повинно належати до роду оціночних, та наповнюватися конкретним змістом чи то в установчих документах (статуті) або ж тлумачитися в судовому порядку під час виникнення корпоративних конфліктів.

Звернення до судових справ дозволяє стверджувати про можливість напрацювання судами таких критеріїв, зокрема, у справі № 906/1080/15 свідченням дій учасника, які перешкоджають правам та інтересам учасників та самого товариства є: «особа, зловживаючи довірою, шляхом обману заволодів сільськогосподарською технікою, яка була куплена іншими учасниками в Німеччині за власні кошти для потреб Відповідача. Однак дану техніку Позивач на баланс Відповідача так і не поставив. Крім того, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи всупе-

реч інтересам Відповідача, без відома та згоди інших власників, Позивач зменшив площі землекористування Відповідача більш як на 1 тис. га., переуклавши договори оренди земельних ділянок на інше підприємство». Розглядаючи матеріали справи, суд дійшов висновку, що вирішуючи питання про наявність факту перешкодження учасником своїми діями досягненню цілей товариства, необхідно встановити, що поведінка учасника суттєво ускладнює діяльність товариства чи робить її практично неможливою [10].

Видається за доречне зазначити, що обов'язок добросовісності учасників щодо інтересів юридичної особи та до інтересів інших учасників ефективно забезпечується за рахунок ст. 3 ЦК України, яка встановлює загальні засади цивільного законодавства, в тому числі, принцип добросовісності, оскільки вказані положення ЦК України є нормами прямої дії. Досвід же ж зарубіжних країн, пов'язаний із забезпечення принципу лояльності є, на нашу думку, перспективним в напрямі встановлення спеціальних механізмів забезпечення його реалізації під час безпосередньо здійснення учасниками своїх корпоративних прав та обов'язків. Видається за доцільне розглядати можливість впровадження таких механізмів в межах інститутів корпоративного договору, включення із складу учасників товариства тощо.

У той же час, потрібно підкреслити, що специфікою прояву добросовісності предметно в корпоративних правовідносинах є відсутність у неї абсолютного характеру. Зокрема, вказане має місце за умови належності учаснику контрольного обсягу корпоративних прав, що визначає пріоритетність його інтересів над інтересами юридичної особи. Якщо ж учасник, маючи більшість чи то абсолютну більшість корпоративних прав, порушує навмисно інтереси юридичної особи, зловживаючи своїм правом, то поставатиме питання про порушення ним добросовісності щодо юридичної особи за умови завдання їй шкоди внаслідок такого зловживання.

1. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т. 1 : Торговые деятели. 4-е изд. СПб., 1908. 516 с.
2. Закон Австрійської Республіки про акціонерні товариства URL : [http://www.jusline.at/Aktiengesetz_\(AktG\).Html](http://www.jusline.at/Aktiengesetz_(AktG).Html) (дата звернення 12.12.2016).

3. Закон Австрійської Республіки про товариства з обмеженою відповідальністю URL : /Gesetz uber Gesellschaften mit beschränkter Haftung від 06.03.1906 року [http://www.jusline.at/GmbH-Gesetz_\(GmbHG\).html](http://www.jusline.at/GmbH-Gesetz_(GmbHG).html) (дата звернення 12.12.2016).
4. Бургсталер Й. Товариство з обмеженою відповідальністю за законодавством Австрійської Республіки. Корпоративне право Австрії та України : монографія / Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.] ; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2015. С. 67–86.
5. Закон Республіки Чехія «Про комерційні корпорації» (Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích) URL : <http://zakony.kurzy.cz/90-2012-zakon-o-obchodnich-korporacich> (дата звернення 12.12.2016).
6. Wajda D. Obowiązek lojalności w spółkach handlowych. Warszawa 2009. 239 p.
7. Тобота Ю. А. Добросовісність та розумність дій органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені. Вісник господарського судочинства. 2014. № 4. С. 117–123.
8. Бітюк П. О. До питання про добросовісність при здійсненні корпоративного управління. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня–1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ). НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2016. С. 15–20.
9. Казанцев С. В. Правила лояльності у командитному товаристві. Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 27 лютого 2015 р.). X. : Право, 2015. С. 301–304.
10. Постанова Вищого господарського суду України від 24 травня 2016 року у справі № 906/1080/15 про визнання недійсним рішенням загальних зборів товариства з обмеженою відповідальністю. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 02.03.2015).

Зозуляк О.І.

*доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного права навчально-
наукового юридичного інституту
ДВНЗ “Прикарпатський національний
університету імені В. Стефаника”*

ВИКЛЮЧЕННЯ УЧАСНИКА З ТОВ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасне вітчизняне вчення про корпоративні правовідносини нерозривно пов'язане із проблематикою форм та способів захисту корпоративних прав. Так, останніми роками цьому питанню присвячено цілий пласт наукових розробок таких сучасних фахівців у сфері цивільного та корпоративного права як В. А. Васильєва, Н. А. Сліпенчук, О.О. Кот, І.В. Лукач, О.Р. Ковалишин, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.М. Кравчук та багатьох інших. При цьому доктрина корпоративного права загалом є прогресивною у досліджуваному аспекті та характеризується близькістю поглядів з приводу загального бачення щодо правової природи способів та форм захисту корпоративних прав [1]. На сьогодні також неможливо заперечити тезу про те, що попри певні «слабкі місця» Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», він пропонує значний обсяг диспозитивності у регламентації корпоративних правовідносин, запроваджує прозоре корпоративне управління вітчизняних корпорацій в організаційно-правовій формі ТОВ та ТДВ.

Водночас новітнє корпоративне законодавство України та практика його застосування свідчать про ряд невирішених питань, на які передусім повинна дати відповіді доктрина. Доказом цьому є огляд Верховного Суду України за результатами вивчення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів у період з 01.01.2018 р. до 31.12.2018 р., де серед іншого вказується, що протягом 2018 р. до Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду надійшло 496 справ, які виникли з корпоративних правовідносин. При цьому у касаційному порядку